

NEMECKÉ VOJNOVÉ HROBY NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY.

2. ČASŤ

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: German military graves in Slovakia, Part II. *Vojenská história*, 4, 14, 2010, pp. 80–95, Bratislava.

The author in his published study deals with the topic of military graves, especially those originating back in the WWII. He stems from the fact that there are 23 997 graves of the members of the German Armed Forces killed in Slovakia between 1939–1945 who were then under the protection by the humanitarian law. On behalf of some preserved sources we can obviously assume that German military graves during the war in Slovakia were established also in some parts of local graveyards set apart. One of those graveyards is located in Krupina.

The second group of such graves are those established after the overpass of the front on the local graveyards of some villages and towns nearby the battlefields. It was on the graveyards where the German soldiers were buried after the battles; since the German Armed Force could not provide them, due to the situation on the front, any other adequate burial. That was the reason why the local citizens must have taken over the care for the actions.

The third group is formed by those German soldiers' graves killed or died in the battlefields. In this case the German army was not allowed, due to the situation on the front, to bury the remains of the soldiers, and thus were buried near the battlefields. All those graves are not precisely documented by the German Armed Force. We can find the documentation in the reports of police stations, or in the exhumation reports of the Czechoslovak Armed force.

Military History. Slovakia. WWII. Military graveyards in Slovakia.

V druhej polovici roku 1944 si Červená armáda otvorila dva rozhodujúce strategické smery, navzájom oddelené územím Podkarpatskej Rusi, Slovenska a českých krajín. Bol to severný strategický smer Varšava – Berlín, vedúci rovinatým územím Poľska a severného Nemecka a južný strategický smer Budapešť – Viedeň, ktorý prebiehal cez rovinaté územie Maďarska, severovýchodnú časť Rakúska a všeobecne proti toku Dunaja do južného Nemecka. Postupom na týchto dvoch strategických smeroch a na pomocnom karpatsko-pražskom smere od jesene 1944 Červená armáda začala postupné oslobodzovanie Slovenska.¹

Priebeh oslobodzovania Slovenska bol výrazne ovplyvňovaný jeho polohou v strede eu-

1 BYSTRICKÝ, J. K charakteristickým črtám bojovej činnosti pri oslobodzovaní Slovenska. In ŠTEFANSKÝ, V. (zost). *Záverečná fáza 2. svetovej vojny a oslobodenie Slovenska*. Zborník príspevkov a materiálov z medziná-

rópskeho priestoru vojnovnej činnosti a konfiguráciou terénu. Už samotná poloha Slovenska vzhľadom na priebeh udalostí na európskych frontoch 2. svetovej vojny, najmä však na sovietsko-nemeckom fronte, viedla k tomu, že nemecké velenie kládlo na jeho udržanie značný dôraz. O význame Slovenska pre zabezpečovanie potrieb nemeckého vojnového priemyslu koncom júna 1944 noviny *Transkontinent Presse* napísali: „Slovensko zaujíma medzi krajinami juhovýchodného priestoru veľmi dôležité miesto. Hrá prvoradú úlohu v európskej doprave a dnes ovláda v mnohých smeroch kľúčové pozície spájajúce priemyselné oblasti strednej a západnej Európy s východom a juhovýchodom.“²

Slovensko však nebolo pre Nemecko významným priestorom len z hľadiska hospodárskeho, ale aj vo vzťahu k činnosti jeho ozbrojených síl na fronte. Bolo dôležitým spojovacím článkom medzi zoskupením vojsk operujúcich severne a južne od Karpát. Cestná sieť na Slovensku umožňovala nemeckému veleniu manévrovať so silami a prostriedkami a zasadzovať údery na krídla strategických zoskupení operujúcich na varšavsko-berlínskom a budapešťiansko-viedenskom smere. Komunikácie na území Slovenska mali nezanedbateľný význam v zabezpečovaní presunov nemeckých vojsk uskutočňovaných v rámci strategickú a operačnú súčinnosť medzi oboma hlavnými strategickými smermi pozdĺž frontu. Popri komunikáciách umožňujúcich presuny pozdĺž frontu sa tu nachádzali i dôležité cestné a železničné komunikácie na smere západ – východ, ktoré umožňovali prepravu smerom na front a odsun z neho. Najdôležitejšími z nich boli komunikácie v údolí Váhu a Hrona a na južnom Slovensku. V súvislosti s postupom Červenej armády v druhej polovici roku 1944 na južnom strategickom smere zohrával priestor Slovenska významnú úlohu i v zabezpečovaní podmienok pre ústup nemeckých vojsk z územia Maďarska.

Už začiatkom septembra 1944 sa napríklad v liste náčelníka štábu skupiny armád Severná Ukrajina generálmajora von Xylandera, adresovanom náčelníkovi štábu armádnej skupiny Heinrici, v tejto súvislosti konštatovalo, že „keď v dôsledku rozsiahleho ruského obchvatu z juhu... a predovšetkým po prípadnom vypadnutí Maďarov, bude treba ďalej stiahnuť skupinu armád Južná Ukrajina... predpokladom toho je, aby skoro a úplne ovládli a naďalej zabezpečili celé Slovensko...“³ V rámci sovietsko-nemeckého frontu územie Slovenska a českých krajín vytváralo prirodzené rozhranie medzi hlavnými strategickými smermi. Horské a zalesnené masívy, ako napríklad Slánske pohorie, Čergov, Veľká a Malá Fatra, Kremnické a Štiavnické vrchy, či Považský Inovec, Strážovské vrchy, Malé a Biele Karpaty i Javorníky, rozčleňovali karpatsko-pražský smer priečne od severu na juh. Východné Karpaty, Nízke Beskydy, Levočské vrchy, Vysoké Tatry, či Slovenské Rudohorie a Nízke Tatry ho členili smerom od východu na západ.

Hornatý a zalesnený terén Slovenska, ako aj značný počet riek tečúcich poludníkovým smerom, vytvárali pre nemecké a maďarské vojská výhodné podmienky na vedenie úpornej obrany aj pri menšom nasadení síl a prostriedkov. Tieto a ďalšie skutočnosti predurčovali zložitosť bojovej činnosti oslobodzovacích vojsk, spôsobili, že oslobodzovanie Slovenska bolo uskutočňované z niekoľkých operačných smerov v súvislosti s útočnými operáciami vojsk Červenej armády, ktorých ťažisko ležalo mimo územie Slovenska, a trvalo dovedna 226 dní.

Bojová činnosť oslobodzovacích vojsk na území Slovenska sa začala 20. septembra 1944

rodnej vedeckej konferencie v Bratislave 25. – 26. apríla 1995. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1996, s. 25.

2 Tamže.

3 BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 26.

prekročením jeho hraníc v priestore severne od Medzilaboriec vojskami 1. gardovej armády 4. ukrajinského frontu a skončila sa 3. mája 1945 oslobodením posledných slovenských obcí – Makova a Klokočova. Po celý čas sa jej zúčastňovali sovietske vojská. Od 6. októbra 1944 na našom území bojovali aj jednotky 1. čs. armádneho zboru sformovaného na území Sovietskeho zväzu a od 18. decembra 1944 postupne aj zväzky dvoch rumunských armád (1. a 4.), jedného rumunského leteckého zboru a jedného rumunského tankového pluku. Do bojovej činnosti pri oslobodzovaní územia Slovenska zasiahli sily troch sovietskych frontov – 1., 4. a 2. ukrajinský front. Zatiaľ čo v septembri a októbri 1944 pôsobili v bojoch za oslobodenie Slovenska tri vševojskové armády v hodnote asi 35 divízií a dve letecké armády, tak už v januári až marci 1945 operovali na území Slovenska vojská siedmich vševojskových armád, tankovej armády a jazdeckej mechanizovanej skupiny v celkovej hodnote 55 až 82 divízií a dve letecké armády. Tu je však potrebné zdôrazniť fakt, že z hľadiska naplnenosti nešlo o plnohodnotné divízie.⁴

Tak napr. v septembri 1944 sa početné stavy divízií 38. armády 1. ukrajinského frontu a vojsk 4. ukrajinského frontu pohybovali od 4 500 do 6 000 osôb. V polovici januára 1945 mali divízie 4. ukrajinského frontu v priemere od 3 500 do 6 000 osôb a na konci apríla 1945 od 3 100 do 4 500 osôb. Podobná situácia bola aj na strane nemecko-maďarských vojsk. Od septembra 1944 do apríla 1945 pôsobilo na Slovensku proti sovietskym, česko-slovenským a rumunským vojskám 20 až 36 nemeckých a maďarských divízií. Ich početné stavy sa v septembri 1944 pohybovali od 4 000 do 10 000 osôb. Na konci apríla 1945 však len od 1 500 do 6 000 osôb.⁵

Počas bojovej činnosti spojenej s oslobodzovaním Slovenska sovietske vojská, za účasti československých jednotiek a rumunských vojsk, uskutočnili rad následných i súčasných útočných operácií. Prvou z nich bola Východokarpatská operácia, ktorú realizovali vojská ľavého krídla 1. ukrajinského frontu a vojská 4. ukrajinského frontu v období od 8. septembra do 28. októbra 1944. O uskutočnení tejto operácie s cieľom rozbiť obranu nemecko-maďarských vojsk v priestore Východných Karpát a pomôcť Slovenskému národnému povstaniu, velenie Červenej armády rozhodlo v situácii, keď na severnom strategickom smere sa skončili veľké útočné operácie v Bielorusku, na západnej Ukrajine a vo východných oblastiach Poľska a vojská ľavého krídla 1. ukrajinského frontu a novovytvoreného 4. ukrajinského frontu dosiahli predhorie Karpát vo vzdialenosti asi 40 kilometrov od hraníc Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Na južnom strategickom smere armády 2. a 3. ukrajinského frontu obklúčili veľké zoskupenie nepriateľa v Rumunsku, a v septembri 1944 začali vojská 2. ukrajinského frontu postupovať k hraniciam Maďarska.

Východokarpatská operácia prebiehala v úzkych väzbách s bojovou činnosťou sovietskych vojsk v severozápadnom Rumunsku a vo východných oblastiach Maďarska. Bojová činnosť v nej sa začala útokom 38. armády, pôsobiacej na ľavom krídle zostavy vojsk 1. ukrajinského frontu. Dňa 9. septembra prešla do útoku aj časť síl 1. gardovej armády zo 4. ukrajinského frontu. Činnosť týchto vojsk vošla do histórie pod názvom Karpatsko-duklianska operácia. Od 13. septembra začali postupne útočiť aj hlavné sily 4. ukrajinského frontu, ktoré uskutočnili Karpatsko-užhorodskú operáciu. Proti vojskám realizujúcim tieto dve súčasťi Východokarpatskej operácie majúcim celkovú hodnotu asi 35 divízií, sa bránili sily armádnej skupiny *Heinrici* zloženej z nemeckej 1. tankovej armády a maďarskej 1. armády.⁶ Táto

4 BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 27.

5 Tamže, s. 27-28.

6 Pozri napr.: CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska – V. zväzok (1939 – 1945)*. Bratislava : Magnet

armádna skupina mala 10 nemeckých a 8 maďarských divízií, 2 maďarské brigády a rad samostatných jednotiek. Armádna skupina Heinrici pôsobila na pravom krídle obrany vojsk skupiny armád Severná Ukrajina, ktorá bola 23. septembra premenovaná na skupinu armád A. V dôsledku toho, že boje nadobudli zdĺhavý charakter, sa sovietskym a československým vojskám podarilo dosiahnuť hlavný karpatský hrebeň až v poslednej dekáde septembra, pričom ho na niekoľkých miestach aj prekročili.

Ako prvé sa na územie Slovenska prebojovali zväzky 1. gardovej armády. Dňa 20. septembra 1944 prekročili hranice Slovenska jednotky 242. horskej streleckej divízie a 129. gardovej horskej streleckej divízie. Na druhý deň – 21. septembra jednotky 128. gardovej horskej streleckej divízie oslobodili prvú slovenskú obec – Kalinov.

Po prechode hlavného karpatského hrebeňa museli sovietske a česko-slovenské vojská viesť nemenej ťažké boje o východy z Východných Karpát. Do konca októbra 1944 postúpili na čiaru južne od Duklianskeho priesmyku, Habura, Ruské, Sobrance, Čop, pričom oslobodili Podkarpatskú Rus a východné okraje východného Slovenska v celkovej rozlohe vyše 1 000 km².

Na výsledky Východokarpatskej operácie nadviazala Východoslovenská operácia, uskutočnená vojskami 4. ukrajinského frontu v období od 20. novembra do 31. decembra 1944.⁷ Táto operácia prebiehala v úzkej súčinnosti s vojskami pravého krídla 2. ukrajinského frontu, ktorý uskutočňoval Budapešťiansku operáciu.

Po skončení bojov vo Východokarpatskej operácii došlo v zložení vojsk bojujúcich na území Slovenska k výrazným zmenám. Na fronte takmer po celej šírke východného Slovenska pôsobili vojská 4. ukrajinského frontu. V jeho zostave boli v polovici novembra 1944 dve vševojskové armády (1. gardová a 18.), a od konca novembra sa ich počet zvýšil na tri, keď mu bola podriadená aj 38. armáda s 1. čs. armádnym zborom. Na začiatku novembra 1944 mal 4. ukrajinský front 16 streleckých divízií a rad samostatných útvarov. 38. armáda mala od polovice novembra hodnotu 10 divízií, z čoho však 4 divízie bojovali na území Poľska. To znamená, že ku koncu novembra 1944 mal 4. ukrajinský front spolu 26 divízií a niekoľko samostatných útvarov. V severnej časti pásma 4. ukrajinského frontu proti jeho vojskám pôsobili sily nemeckej 1. tankovej armády (armádna skupina Heinrici bola zrušená 20. októbra 1944), ktorá sa bránila v pásme od osady Ostryszne (v Poľsku asi 15 km severozápadne od Duklianskeho priesmyku) po Sobrance. V novembri 1944 disponovala zväzkami a útvarmi v hodnote asi 8,5 divízií. V južnej časti pásma 4. ukrajinského frontu sa proti jeho vojskám bránila armádna skupina „Wöhler“ tvoriaca ľavé krídlo obrany skupiny armád Juh. Jej jadrom bola nemecká 8. armáda, ktorej operačne podliehala maďarská 1. armáda. V priestore juhovýchodného Slovenska mala táto armádna skupina v polovici novembra sily v hodnote 4 divízií a zostatok pôsobil na území Maďarska. V polovici novembra mali nemecká 1. tanková armáda a armádna skupina *Wöhler* spolu 28 divízií a 3 brigády. Rozhranie medzi nimi prebiehalo na čiare Sobrance, Sečovce a južne od Košíc (súčasne bolo rozhraním medzi skupinami armád A a Juh).

Na konci druhej dekády decembra 1944 však bola maďarská 1. armáda opäť operačne podriadená nemeckej 1. tankovej armáde, spolu znovuvytvárali armádnú skupinu Heinrici, a to až do 23. marca 1945, keď bola zrušená v súvislosti s rozformovaním maďarskej 1. armády. Útok vojsk 4. ukrajinského frontu vo východoslovenskej operácii sa rozvíjal postupne. Dňa 20. novembra 1944 začala útočiť 18. armáda, ktorá prelomila obranu nepria-

Press Slovakia, 2008, s. 234.

7 Východoslovenská operácia je v starších prameňoch označovaná aj ako Užhorodsko-ondavská operácia.

teľských vojsk medzi Užhorodom a Tisou, prekročila rieky Východoslovenskej nížiny a dosiahla Slánske pohorie a údolie Hornádu južne od Košíc. O tri dni neskoršie sa začal útok 1. gardovej armády. Jej zväzky postupovali na Michalovce, Humenné a Vranov nad Topľou. Do konca decembra dosiahli Slánske pohorie, kde viedli ťažké boje najmä o priestor Dargovského priesmyku. Úspech 1. gardovej armády využili ľavokrídelné zväzky 38. armády s 1. čs. armádnym zborom, ktoré postúpili k rieke Ondava. Vo Východoslovenskej operácii tak vojská 4. ukrajinského frontu postúpili na celej šírke územia východného Slovenska do hĺbky 70 kilometrov. Dosiahli Ondavu po Vranov nad Topľou, strednú a južnú časť Slánskeho pohoria a priestor južne od Košíc, pričom oslobodili územie východného Slovenska v celkovej rozlohe vyše 5 000 km².

Pred koncom roka 1944 začali do bojov na území Slovenska zasahovať armády 2. ukrajinského frontu. Z jeho vojsk ako prvé na Slovensko vstúpili zväzky pravokrídelskej 40. armády a 4. rumunskej armády. Už 26. novembra 1944 vojská 40. armády oslobodili Kráľovský Chlmec. Dňa 18. decembra 1944 vstúpil rumunský 90. peší pluk do Buzice – prvej slovenskej obce oslobodenej rumunskými jednotkami. O niečo neskoršie, ako vojská 40. armády, vstúpili na naše územie vojská 27. armády, ktorej bol podriadený i 4. rumunský zbor. Najväčší úspech však dosiahlo úderné zoskupenie 2. ukrajinského frontu zložené zo 6. gardovej tankovej armády, 1. jazdeckej mechanizovanej skupiny, 7. gardovej armády a 53. armády. Počas obkľúčovania nepriateľských vojsk v priestore Budapešti začalo toto úderné zoskupenie úderom severne od Hatvanu už pred koncom prvej polovice decembra 1944 prenikať na Šahy a Levice, a do konca decembra oslobodilo rozsiahle územie od dolného toku rieky Hron na východ. Do konca decembra 1944 vojská pravého krídla 2. ukrajinského frontu dosiahli čiaru Turňa nad Bodvou, Rimavská Sobota, Lučenec, Levice a pozdĺž toku Hrona k Štúrovu, pričom oslobodili asi 3000 km² územia juhovýchodnej časti Slovenska. Ku koncu decembra 1944 sa proti vojskám 4. a 2. ukrajinského frontu na území Slovenska bránili nemecko-maďarské vojská v nasledujúcom zložení: na Žitnom ostrove až po Šahy vojská armádnej skupiny Fretter – Pico, najmä útvary 6. nemeckej armády, od Šiah po Rimavskú Sobotu zväzky nemeckej 8. armády, od Rimavskej Soboty po Košice vojská maďarskej 1. armády a od Košíc po slovensko-poľské hranice zväzky nemeckej 1. tankovej armády. Na slovenskom úseku frontu v tomto čase tak malo nemecké velenie k dispozícii 33 nemeckých a maďarských divízií a 2 brigády.⁸

V prvých mesiacoch roka 1945 sa súčasťou strategického útoku Červenej armády od Baltického mora po Dunaj stala aj priestorovo najrozsiahlejšia operácia pri oslobodzovaní Slovenska – Západokarpatská operácia. Na ľavom krídle frontu na Slovensku bola spojená s likvidáciou obkľúčených nemeckých vojsk v priestore Budapešti a s odrážaním nemeckých protiúderov vedených s cieľom uvoľniť sily zovreté v hlavnom meste Maďarska. Preto ešte pred rozvinutím Západokarpatskej operácie sa začala Komárňianska operácia 7. gardovej a 6. gardovej tankovej armády, ktorá prebiehala od 6. januára do 24. februára 1945 a mala útočnú i obrannú fázu. Dňa 6. januára 1945 vyrazili do útoku v úseku medzi Vozokanmi a sútokom Hrona a Dunaja zväzky 7. gardovej a 6. gardovej tankovej armády, ktorým sa do konca prvej dekády januára podarilo postúpiť až ku Komárnu a k Novým Zámkom. Ich ďalší postup však bol zastavený aktívnou obranou nemeckých vojsk. Z hronského predmostia bola následne do tyľa 2. ukrajinského frontu odsunutá 6. gardová tanková armáda, a jeho udržanie mali zabezpečiť len zväzky 7. gardovej armády. 17. februára proti nim začal útok silného zoskupenia nemeckých vojsk. Nemecké velenie nasadilo proti predmostiu

8 BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 30.

aj časť síl 6. tankovej armády SS, ktorá bola presunovaná do Maďarska z ardénskeho frontu. Okrem toho velenie skupiny armád Juh využilo proti vojskám 7. gardovej armády i ďalšie zálohy a v priestore Nových Zámkov dokázalo sústrediť asi 400 tankov a samohybných diel. Počas 8 dní nepretržitých bojov sa nemeckým vojskám, za cenu značných strát, podarilo zatlačiť sovietske divízie späť za riekou Hron. Obranné boje 7. gardovej armády v dňoch 17. až 24. februára 1945 na hronskom predmostí boli jednou z najdramatickejších epizód počas oslobodzovania Slovenska.⁹

Západokarpatská operácia vojsk 4. a 2. ukrajinského frontu sa rozvíjala postupne od 12. januára 1945 formou viacerých úderov vedených s cieľom prelomiť obranu protivníka na širokom fronte a rozvíjať útok na smeroch podľa charakteru terénu. Hlavnú úlohu v nej plnili vojská 4. ukrajinského frontu v celkovej hodnote asi 27, 5 divízií. 38. armáda 4. ukrajinského frontu útočila na poľskom území od Jasla na Gorlicu a mesto Bialsko Biala. 1. gardová armáda s 1. čs. armádnym zborom postupovala na Prešov, Starú Lubovňu a Nowy Targ. Vojská 18. armády útočili na smere Košice, Spišská Nová Ves a Liptovský Mikuláš. Počas bojov však boli hlavné sily 4. ukrajinského frontu presunované na sever do Poľska, a na území Slovenska zostala len 18. armáda s 1. čs. armádnym zborom. V prvej polovici januára 1945 pôsobili proti vojskám 4. ukrajinského frontu na fronte od Jasla po Turňu nad Bodvou útvary aj jednotky 14 nemeckých a maďarských divízií patriacich nemeckej 17. armáde a armádnej skupine Heinrici. Rozhranie medzi 17. armádou a skupinou Heinrici prebiehalo v podstate po slovensko-poľskej hranici.¹⁰

Vojská 2. ukrajinského frontu uskutočnili rad relatívne samostatných armádných útočných operácií proti vojskám nemeckej 6. a 8. armády a časti síl maďarskej 1. armády. Zväzky 40. armády so 4. rumunskou armádou oslobodili Rožňavu a Brezno nad Hronom, 27. armáda oslobodila Lučenec a potom bola presunutá k Budapešti. Vojská 53. armády s rumunskou 1. armádou postupovali na Zvolen a 1. jazdecká mechanizovaná skupina na Banskú Štiavnicu. V prvej polovici januára 1945 mali vojská hlavných síl 2. ukrajinského frontu na Slovensku (40., 27., 53. armáda, 1. jazdecká mechanizovaná skupina, rumunská 1. a 4. armáda) spolu 30 divízií (z toho 11 rumunských).

Do 28. februára (tzn. do konca Západokarpatskej operácie) dosiahli vojská 4. a 2. ukrajinského frontu čiaru Bialsko Biala, Liptovský Mikuláš, Brezno nad Hronom, Detva, Levice. Pravokrídelné sily 2. ukrajinského frontu potom ešte v marci 1945 oslobodili Banskú Bystricu, Zvolen a Banskú Štiavnicu. Sovietske, rumunské a česko-slovenské vojská tak počas bojov od 12. januára do 25. marca 1945 oslobodili územie Slovenska v celkovej rozlohe vyše 17 000 km².

V jarných mesiacoch roku 1945 Červená armáda pokračovala v uskutočňovaní veľkých útočných operácií na varšavsko-berlínskom smere. Hlavné úsilie bolo zo začiatku venované južnému strategickému smeru, na ktorom armády 2. a 3. ukrajinského frontu od 16. marca 1945 uskutočňovali Viedenskú operáciu. Na zabezpečenie útoku na Viedeň uskutočnilo pravé krídlo 2. ukrajinského frontu na území juhozápadného Slovenska a južnej Moravy Bratislavsko-brniansku operáciu (25. marca – 5. mája 1945). V zostave jeho vojsk bolo na začiatku operácie 42 divízií (z toho 14 rumunských), proti nim stálo 11 divízií protivníka. Prvá fáza operácie, ktorá sa začala násilným prechodom rieky Hron a vyvrcholila oslobodením Bratislavy (4. apríla 1945) a vybojovaním predmostia na rieke Morave (11. apríla), bola uskutočnená vojskami 7. gardovej armády, 53. armády, 1. rumunskej armády a 1. gar-

9 BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 30.

10 Tamže, s. 31.

dovej jazdeckej mechanizovanej skupiny. Do bojovej činnosti v priestore Štúrova, Komárna a Bratislavy zasiahla aj Dunajská vojnová flotila. Na začiatku apríla 1945 sa pred vojskami 2. ukrajinského frontu naďalej bránila nemecká 8. armáda zo skupiny armád Juh. Do útočného pásma 2. ukrajinského frontu zasahovala aj malá časť síl nemeckej 1. tankovej armády patriacej do skupiny armád Stred (skupina armád A bola na skupinu armád Stred premenovaná 21. januára 1945.) Rozhranie medzi skupinami armád Juh a Stred prebiehalo od Spišskej Novej Vsi na Nemecké (Nitrianske) Pravno k Uherskému Hradištiu. Na území Slovenska proti 2. ukrajinskému frontu v tom čase pôsobilo 13 peších divízií (z toho 3 maďarské), 1 tanková divízia, maďarská horská brigáda a rad samostatných útvarov a jednotiek.

Po oslobodení Banskej Bystrice sa do bojov v Bratislavsko-brnianskej operácii zapojila aj 40. armáda a 4. rumunská armáda. Druhá fáza operácie vyvrcholila oslobodením Brna a útokom na sever k Olomouci.

Počas Bratislavsko-brnianskej operácie sovietske a rumunské vojská oslobodili asi 15 000 km² územia Slovenska, ale aj územie juhovýchodnej Moravy v celkovej rozlohe asi 5 000 km².¹¹

V rovnakom čase ako ofenzíva sovietskych vojsk na južnom strategickom smere, prebiehali aj útočné operácie Červenej armády v Sliezsku. Počas nich sa vojská 1. ukrajinského frontu priblížili k severovýchodným hraniciam českých krajín na vzdialenosť asi 50 kilometrov. Súčasne 4. ukrajinský front 10. marca 1945 rozvinul Ostravskú operáciu. Jej súčasťou boli aj boje 18. armády (17. gardový strelecký zbor a 1. čs. armádny zbor) v hornatom teréne severozápadného Slovenska. Až do konca marca viedli zväzky 18. armády miestne boje pri Liptovskom Mikuláši a na poľsko-slovenskom pomedzí na hornej Orave. Proti nim pôsobili 3 nemecké a 1 maďarská divízia. 18. marca prešli do útoku na oravsko-kysuckom smere sily 17. gardového streleckého zboru, a 30. marca obnovil útočnú činnosť aj 1. čs. armádny zbor, ktorý po definitívnom oslobodení Liptovského Mikuláša (4. apríla) postupoval cez Veľkú a Malú Fatru na Žilinu (oslobodená 30. apríla) a ďalej na Vsetín. Do 3. mája 1945 vojská 18. armády a 4. ukrajinského frontu oslobodili územie severozápadného Slovenska v celkovej rozlohe asi 7000 km² a dokončili tak oslobodzovanie Slovenska.

Boje, ktoré sa odohrali pri oslobodzovaní Slovenska, prebiehali nepretržite v ťažkých terénnych i poveternostných podmienkach. Obete, ktoré si táto bojová činnosť vyžiadala, nám dnes pripomínajú hroby padlých vojakov.

POČTY ĽUDSKÝCH OBETÍ A SPÔSOBY POCHOVÁVANIA – 2. SV. VOJNA

Podľa publikovaných údajov možno konštatovať, že na území Slovenskej republiky sa nachádza 23 997 hrobov príslušníkov nemeckých ozbrojených síl, ktorí zahynuli v rokoch 1939 – 1945 a boli v čase svojej smrti pod ochranou medzinárodného humanitárneho práva.¹²

Vyššie uvedený počet však nekorešponduje s počtom nemeckých vojakov, ktorí v období od 29. augusta 1944 do 3. mája 1945 padli alebo zomreli na teritóriu Slovenskej republiky. Podľa odhadu výkonného predsedu Spoločnosti starostlivosti o nemecké vojnové hroby

11 BYSTRICKÝ, ref. 1, s. 32.

12 Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. v. Práca za mier. Nemecké vojenské cintoríny Slovenská republika. s. 5 taktiež <http://korzar.sme.sk/c/4630451/nemecke-obete-vojny-mali-byt-vymazane-z-pamati-naroda.html#ixzz0paogotXF>

na Slovensku so sídlom v Prešove ide až o 35 000 nemeckých vojakov, ktorých miestom posledného odpočinku je územie Slovenskej republiky.¹³

Štatistický prehľad, ktorý by nám bližšie osvetlil vekovú, náboženskú, politickú alebo vzdelanostnú skladbu padlých vojakov, dodnes absentuje.

V súvislosti s pochovávaním padlých nemeckých vojakov treba uviesť, že tak ako v prípade vojnových hroboch z obdobia 1. svetovej vojny, ho podmieňovali okolnosti, za ktorých došlo k úmrtiu vojaka. Miesta posledného odpočinku nemeckých vojakov na území Slovenskej republiky možno rozdeliť do niekoľkých skupín.

Prvú z tejto skupiny predstavujú hroby nemeckých vojakov, ktoré vznikli na nemeckých vojnových cintorínoch zriadených nemeckou brannou mocou na území Slovenskej republiky, za asistencie cirkevných inštitúcií a slovenských občanov, v tyle operačného priestoru nemeckých vojsk. Tieto nemecké vojnové hroby padlých a zomrelých vojakov zriaďovali s príslovecnou nemeckou precíznosťou a stanoveným spôsobom ich zdokumentovali a evidovali. Údaje o týchto vojnových cintorínoch sa dodnes nachádzajú v špecializovaných nemeckých archívoch.¹⁴

Z dochovaných dobových dokumentov je však zrejmé, že nemecké vojnové cintoríny počas 2. svetovej vojny na území Slovenska zriaďovali aj vo vyhradených častiach miestnych cintorínov. Takýto cintorín napríklad vytvorili v Krupine.¹⁵

Druhou skupinou sú hroby nemeckých vojakov, ktoré vznikli po prechode frontu na miestnych cintorínoch obcí nachádzajúcich sa v blízkosti bojiska. Na týchto cintorínoch pochovali nemeckých vojakov, ktorí zomreli na bojisku a nemecká branná moc im nemohla z dôvodu vývoja situácie na fronte zabezpečiť dôstojné pochovanie. Z tohto dôvodu muselo splnenie tejto úlohy prevziať miestne obyvateľstvo.

Tretou skupinou sú hroby nemeckých vojakov, ktorí padli alebo zomreli na bojisku. V prípade, že nemeckej armáde to situácia na fronte neumožňovala, pozostatky vojakov pochovali len provizórne priamo na bojisku, resp. v jeho tesnej blízkosti. Tieto hroby neboli zo strany nemeckej brannej moci dostatočným spôsobom zdokumentované. Ich popis nachádzame napríklad v hláseniach žandárskych staníc, resp. v exhumačných správach čs. brannej moci.

Napríklad v hlásení veliteľa žandárskej stanice v Oravskom Podzámku z 1. decembra 1948 sa uvádzalo, že mimo cintorínov bolo zistených aj 17 hrobov nemeckých vojakov. Tieto hroby boli roztrúsené po poliach, s rôznym počtom pochovaných vojakov, bez bližšej identifikácie.¹⁶

Hlavný strážmajster Bajtoš, veliteľ stanice ZNB v Hontianskych Nemcoch, okr. Krupina, v spise z 22. januára 1949 hlásil, že v katastri obce sú mimo cintorínov hroby 25 nemeckých vojakov, ktorí boli zastrelení počas prechodu frontu na prelome rokov 1944 – 1945.¹⁷

Samostatnou skupinou sú nezvestní nemeckí vojaci, ktorí sa nezvestnými stali na území

13 <http://korzar.sme.sk/c/4630451/nemecke-obete-vojny-mali-byt-vymazane-z-pamati-naroda.html#ixzz0paogotXF>

14 VRZGULOVÁ, M. *Hrdinovia Dukly a tí ostatní, čo tam iba umreli*. In: <http://www.inzine.sk/article.asp?art=9965>

15 Veliteľ stanice ZNB v Čabradskom Vrbovku, okr. Krupina vo svojom hlásení MNO z 20. 1. 1950 vo veci nemeckých vojnových hrobov hlásil: „V čase bojových udalostí v tunajšom obvode, nemecké vojská si svojich ranených (.) ako i zabitých vojakov odviezli do Krupiny, kde ich pochovali na verejnom cintoríne.“ SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 21.

16 SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 29.

17 Tamže, šk. 21.

Slovenskej republiky. Miesto ich posledného odpočinku nie je príslušným nemeckým orgánom oficiálne známe. Takýmto prípadom môže byť aj osud trojice padlých nemeckých vojakov, ktorých spoločný hrob otvorila exhumačná komisia čs. brannej moci v Bardejovskej Novej Vsi. Komisia v tomto spoločnom hrobe našla okrem telesných pozostatkov troch neznámych nemeckých vojakov aj torzo telesných pozostatkov osoby zaodetej v čs. vojenskom plášti. O ďalšom osude tejto trojice neznámych nemeckých vojakov v spise nie sú žiadne informácie.¹⁸

Filozofiu pochovávaní mŕtvych vojakov nemeckou brannou mocou v rokoch 2. svetovej vojny môžeme dokumentovať na základe predstavitela Spoločnosti starostlivosti o nemecké vojnové hroby na Slovensku: „...*Nemci mali inú filozofiu pochovávaní mŕtvych ako Sovietsi. Tá nemecká bola založená na osobnosti...*“ Ďalej pokračoval: „*Ak mali čas, odvážali padlých dvadsať až tridsať kilometrov do tyla, vypísali úmrtné listy, vzali identifikačné štítky. S úmrtným listom posielali do Nemecka aj cennosti. Každého vojaka pochovali do vlastného hrobu.*“ „...*Najhoršie je to s tými vojakmi, ktorých pochovali narýchlo v zákopoch. Zákop sa často vo vojne stáva aj spoločným hrobom.*“¹⁹

EXHUMÁCIE, PREPOCHOVÁVANIE, VÝSTAVBA SÚSTREDENÝCH POHREBÍSK A PAMÁTNÍKOV

Na konci jari 1915, po prechode frontu ďalej na východ, zostali ležať na bojiskách východného frontu tisíce padlých vojakov, ktorých pozostatky mnohokrát pochovali v plytkých hroboch. Tieto provizórne hroby vyhlbili ich spolubojovníci, počas krátkych chvíľ pokoja na fronte.²⁰ Ďalšie tisíce tiel ležali nepochované na miestach, kde ich zastihla neľútostná smrť. Najtragickejšie vyzerali karpatské lesy, z ktorých závaný vetra prinášali hrozný zápach mŕtvol padlých vojakov. Na mnohých miestach sa nachádzali zdochliny koní, ktoré požierali divoké psy a vtáky. Táto situácia si vyžadovala rýchle a dôsledné riešenie, pretože hrozilo vypuknutie epidémie. Rozkladajúce sa telesné pozostatky ľudí a zvierat mohli spôsobiť otravu zdrojov pitnej vody, ktoré využívalo miestne obyvateľstvo. Pôvodné studne v dedinách boli v dôsledku bojov zničené a ľudia boli odkázaní čerpať vodu len z povrchových zdrojov, ktorými sa mohli šíriť infekcie a nákazy. Po prechode frontu bola celková hygienická situácia v zničených a poškodených mestách a dedinách veľmi neutešená. Vojenské tylové služby a miestna administratíva sa snažili spraviť všetko preto, aby nedošlo k epidémiám.

Ešte počas bojov plnili v prifrontovom pásme úlohy spojené s pochovávaním padlých vojakov, vytváraním provizórnych vojenských cintorínov, ako aj vedením prvej evidencie pochovaných, tzv. oddiely sanácie bojiska, ktoré podliehali jednotlivým tylovým veliteľstvám. Úzko spolupracovali s vojenskými jednotkami nasadenými na konkrétnych úsekoch frontu. Niekedy boli podriadené aj priamo pod velenie štábov rakúsko-uhorských poľných armád.²¹

18 Ďalším šetrením zistila, že v prípade osoby v čs. vojenskom plášti ide o miestneho obyvateľa, ktorého roztrhala mína. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 29.

19 <http://www.detektorweb.cz/index.4me?s=show&i=5697&mm=1&vd=1&PHPSSIDWx=fd0fd04e9b36f0>

20 SLEPCOV, I. Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 70.

21 Táto organizačná štruktúra sa ďalej vyvíjala. 18. marca 1915 bol vydaný rámcový rozkaz regulujúci problematiku vojnových hrobov. Hlavné tylové veliteľstvo fungujúce pri Generálnom štábe rakúsko-uhorskej armády stanovilo presné pravidlá týkajúce sa pochovávaní a evidencie padlých vojakov, ako aj budovania vojenských cintorínov. 3. decembra 1915 bol na Ministerstve vojny vo Viedni vytvorený nový IX. odbor vojnových hro-

Dňa 2. mája 1915, po prielome východného frontu pri Gorliciach, došlo k reorganizácii celého systému. Jednotlivé tylové veliteľstvá sa presunuli za svojimi vojskami ďalej na východ a na mieste zanechali oddiely zaoberajúce sa vytváraním vojenských cintorínov. Tieto oddiely prešli pod velenie štábu vojenského okruhu.²²

V kompetencii tohto štábu bola kompletná sanácia bojísk po prechode frontu a vybudovanie dôstojných vojenských cintorínov. V prvom rade bolo potrebné veľmi rýchlo zasypať zákopy a bunkre, ktoré boli veľmi znečistené a taktiež rovnako rýchlo nájsť a pochovať telá padlých vojakov, ktoré ostali roztrúsené v teréne. V lete 1915 vznikol pri štábe vojenského okruhu tzv. Oddiel vojnových hrobov, ktorý prevzal riadenie všetkých štruktúr v teréne zaoberajúci sa výstavbou vojnových cintorínov. Oddiel bol taktiež poverený stykom s miestnou civilnou administratívou a cirkevnými orgánmi a koordinoval ich zapojenie do starostlivosti o vojnové hroby.²³

Tieto opatrenia umožnili efektívnejšie riadiť a realizovať výstavbu vojenských cintorínov a viedli k naštartovaniu projektu, ktorý nemal v dovedajšej európskej histórii svoju obdobu. Na spoločných miestach mali byť vedľa seba pochovaní padlí vojaci všetkých znepriatelených armád.

Po exhumácii tiel padlých vojakov z provizórnych plytkých hrobov bola vykonaná ich identifikácia. Zistené údaje boli zapísané do príslušnej evidencie. Následne telesné pozostatky preniesli na novovytvárané vojenské cintoríny a tam ich opäť pochovali. Padlých vojakov každej armády pochovali v samostatných hrobových poliach, pričom bolo zaužívané, že rakúsko-uhorskí a nemeckí vojaci sa nachádzali bližšie pri centrálnom pomníku a ruskí vojaci až ďalej. V súvislosti s vyššie uvedeným treba zdôrazniť skutočnosť, že tieto práce boli veľmi nepríjemné, pretože telesné pozostatky padlých vojakov sa nachádzali v pokročilom štádiu rozkladu a príslušníci exhumačných skupín museli používať aj také nástroje, ako vidly, hrable, fúriky či lopaty. V dôsledku tejto hygienicky rizikovej práce došlo k infikovaniu mnohých príslušníkov exhumačných skupín, ktorí ochoreli alebo zomreli.

Na dnešnej slovenskej strane Karpát podliehali tieto špeciálne kompánie uhorskému veleniu a pri svojej činnosti neboli ani zďaleka také dôsledné, ako ich sesterské kompánie pod rakúskym velením. Na území súčasnej Slovenskej republiky pôsobili K. und K. Kriegsgräber abz. Kompanie Nr. 1, 4, a 5, ktoré vyhľadávali mŕtvolu vojakov, exhumovali a sústreďovali na určenom mieste.²⁴

Výstavba vojnového cintorína sa začínala vybudovaním jeho oplotenia, mnohokrát však bolo vyhotovené provizórne, iba z ostnatého drôtu. Nad jednotlivými (individuálnymi), ale aj spoločnými (hromadnými) hrobmi sa umiestňovali zväčša drevené kríže, občas aj betónové. Na rozsiahlejších spoločných cintorínoch vystavali kamenné mohyly. Je takmer pravidlom, že na vojnových cintorínoch vysadili smrek a po ich obvode hloh. Všetky práce pri výstavbe vojenských cintorínov vykonávali vojnoví zajatci. Kriegsgräber-kompánie však zverenú prácu vo vojnových podmienkach vykonávali nedôsledne, čo je jednou z príčin ich

---

bov, ktorého úlohou bola koordinácia týchto prác. FRODYMA, R. Budovanie vojenských cintorínov v juho-východnom Poľsku v rokoch 1915 – 1918. s. 59. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Humenné, 6. decembra 2007. Zostavili: Mgr. Vasil Fedič a Ing. Svätoslav Husťák. Redos, 2007.

22 FRODYMA, ref. 21.

23 Na celoštátnej úrovni bol vytvorený civilný Výbor pre starostlivosť o vojnové hroby vo Viedni, ktorý spolupracoval s IX. odborom vojnových hrobov na viedenskom Ministerstve vojny. FRODYMA, ref. 21.

24 SLEPCOV, I. Vojenské cintoríny z prvej svetovej vojny na východnom Slovensku. In *Vojenská história*, roč. 7, 2003, č. 2, s. 71.

neuspokojivého technického stavu v súčasnosti. Na rozdiel od vojnových cintorínov v Haliči sa na území dnešnej Slovenskej republiky pomníky nebudovali.²⁵

Po skončení 1. svetovej vojny a vzniku Československej republiky starostlivosť o vojnové cintoríny a hroby zabezpečoval a riadil Ústredný inšpektorát vojnových hrobov vytvorený v rámci MNO v Prahe.²⁶

Na území Čiech, Moravy, Sliezska a Slovenska starostlivosť zabezpečovali zemské inšpekcie vojnových hrobov. Vojnovými hrobmi na východnom Slovensku sa zaoberali príslušníci Zemskej inšpekcie vojnových hrobov, ktorá sídlila do roku 1924 v Košiciach. Dňa 1. marca 1924 však bola zrušená a nahradená Referátom vojnových hrobov. Pre obvod Slovenska a Podkarpatskej Rusi ho vytvorili na štábe Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave.

Poslanie prvého iniciatívneho úradu pre agendu spadajúcu do problematiky vojnových hrobov plnili posádkové veliteľstvá. Ich starostlivosť o vojnové hroby a cintoríny mala zahŕňať dozornú službu, návrhy a opravy hrobov, na zrušenie evidencie alebo na zriadenie vojenských cintorínov a hospodárenie s finančnými prostriedkami určenými na zriadenie a udržiavanie hrobov a cintorínov. Posádkovým správam na Slovensku a Podkarpatskej Rusi okrem toho patrilo aj podávanie návrhov na koncentráciu a premiestňovanie roztrúsených vojnových hrobov, ako aj identifikácia v nich pochovaných vojakov.²⁷

Ministerstvo národnej obrany zabezpečovalo starostlivosť o vojnové hroby nielen prostredníctvom svojich podriadených zložiek, ale aj v tesnej súčinnosti s četníckymi stanicami. S týmto zámerom bolo dňa 23. decembra 1920 požiadané Zemské četnícke veliteľstvo v Bratislave, aby vzalo na vedomie nutnosť definitívnej úpravy vojnových hrobov a cintorínov a bolo nápomocné Zemskej inšpekcii vojnových hrobov v Košiciach a expozitúre v Bratislave pri uskutočňovaní potrebných prác tým, že jednotlivé četnícke stanice, v miestach, kde nie je vojenská správa, prevezmú dohľad nad prácami a peniazmi poukázanými na tento cieľ. Spolupôsobenie četníckych staníc bolo zvlášť pre Slovensko odôvodňované tým, „že lid slovenský nezná té piety, jaká hrobům náleží a vůči jakékoliv úpravě zaujíma stanovisko naprosto apatické“.²⁸

Plánované finančné prostriedky v rozpočte ministerstva národnej obrany sa členili na priame výdavky, napríklad na udržiavanie vojnových hrobov, udržiavanie cintorínov, pomníkov, ale aj technických prvkov, akými sú oplotenie alebo komunikačné priestory. Ďalej na mimoriadne výdavky, ktorými sa uhrádzali náklady na exhumáciu vojnových obetí, ich nové pochovanie a sústreďovanie na centrálnu pohrebiská, vrátane prepravy pozostatkov vojnových obetí zo zahraničia, osadzovanie jednotlivých náhrobkov a ďalšie úkony. Ta-

25 Tamže.

26 Ústredný inšpektorát vojnových hrobov mal v kompetencii, okrem iného, rokovania so zahraničnými úradmi, povolovanie exhumácií a prevozov, kontrolu československých vojnových hrobov v zahraničí, hospodárenie s rozpočtom a fondmi, obsadzovanie miest hrobárov a ich výplaty, vyhlasovanie za mŕtveho, rozhodovanie o návrhoch na postavenie pomníkov, mohýl a zriadení nových vojnových cintorínov, výmenu úmrtných dokladov s inými štátmi, pridelovanie náhrobných tabuliek. Do kompetencie zemských vojenských veliteľstiev patrilo preskúšanie opravných požiadaviek jednotlivých správ cintorínov, dobrozdanie o nutnosti ustanovenia hrobárov na jednotlivých cintorínoch, návrhy na postavenie pomníkov, mohýl a nových cintorínov, kontrola úmrtných listov s evidenčnými listami a polohopisnými plánmi, rozhodovanie o opravách vyžadujúcich si menší náklad, kontrola náhrobných evidenčných tabuliek (ich dopĺňovanie a výmena), kontrolná činnosť na podriadených posádkových veliteľstvách. BYSTRICKÝ, J. Dokumenty o vojnových hrobách z 1. svetovej vojny vo fondoch Vojenského historického archívu. s. 30. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Humenné, 6. decembra 2007. Zostavili: Mgr. Vasil Fedič a Ing. Svätoslav Husťák. Redos, 2007.

27 BYSTRICKÝ, ref. 26.

28 VHA, f. ZVV, Expozitúra inšpekcie vojnových hrobov, č. 18/1920.

káto prax sa uplatňovala do roku 1939 a po 2. svetovej vojne do roku 1950. Uznesením vlády z 20. júna 1950 starostlivosť o všetky vojnové hroby, pohrebiská a pamätníky na území Československa, ako aj o vojnové hroby, pohrebiská a pamätníky čs. štátnych príslušníkov v zahraničí – a to ako z čias pred 1. svetovou vojnou, tak aj z 1. a 2. svetovej vojny – ich dobudovanie a udržiavanie, prešli všetky kompetencie na ministerstvo vnútra.

Po skončení 2. svetovej vojny došlo k strate záujmu o vojenské cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny. Jedným z dôvodov boli ľudské a materiálne obete 2. svetovej vojny, ktoré zatienili v pamäti ľudí obete predošlej vojny. Nezanedbateľným dôvodom však bol aj politicky motivovaný nezáujem vtedajšej vládnucej garnitúry o obdobie 1. svetovej vojny. Výsledkom toho bolo, že národné výbory, resp. organizácie v ich priamej zriaďovateľskej právomoci, sa o tieto vojnové cintoríny nestarali a tie začali postupne chátrať. Mnohé z nich boli práve v tomto období značne poškodené, alebo úplne zanikli. Príkladom môže byť vojenský cintorín v obci Sterkovce, okres Medzilaborce, ktorého časť bola zničená pri výstavbe cestnej komunikácie. Veľmi poškodená bola taktiež krypta s pozostatkami padlých vojakov v obci Osadné, okres Snina, ktorá sa v tomto období stala skladoom rôzneho pracovného materiálu. Z dôvodu rozširovania občianskych cintorínov zanikli napríklad vojnové cintoríny v Belej nad Cirochou, či Dlhom nad Cirochou, okres Snina.

Čo sa týka hrobov nemeckých vojakov – obetí 2. svetovej vojny, ktoré zostali na teritóriu Slovenska, tam bola situácia ešte nepriaznivejšia, lebo v miestnom obyvateľstve pretrvávala nenávisť voči Nemecku a jej občanom, ktorých právom považovali za tých, čo rozpútali hrôzy 2. svetovej vojny.

V súvislosti so starostlivosťou o vojnové hroby nemeckých vojakov z rokov 1939 – 1945 treba konštatovať, že vecne príslušné čs. štátne orgány venovali v prvých povojnových rokoch „*evidencii a údržbe vojenských vojnových hrobov býv. nemeckej armády a civilných osôb nemeckej národnosti zomrelých v dôsledku vojnových udalostí*“ len okrajovú pozornosť, ale v súlade s právnymi záväzkami, ktoré pre Československú republiku vyplývali z medzinárodných zmlúv. O tom nám dávajú presvedčivé svedectvo dochované dobové dokumenty z 50 – 60. rokov minulého storočia.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že starostlivosť a údržba vojnových hrobov nebola dostatočným spôsobom zabezpečovaná predovšetkým na úrovni okresných národných výborov (okresných správnych komisárov, okresných správnych komisiách), národných výboroch. O tom svedčí aj obsah spisu povereníka Povereníctva vnútra z 22. augusta 1947. V ňom sa medzi iným uvádzalo aj toto: „*Z ustanovení čl. 225 mierovej zmluvy Versailleskej, čl. 181 mierovej zmluvy Saint-Germainskej a čl. 161 mierovej zmluvy Trianonskej vyplýva pre československý štát povinnosť, aby hroby vojakov a námorníkov pochovaných na území Československej republiky boli udržiavané. Z týchto zmlúv vyplýva, že československý štát umožní zriadenie primeraných pomníkov na týchto hroboch a že nebude prekážať udržiavaniu týchto pomníkov. To isté platí o hroboch vojnových zajatcov, civilných internovaných a príslušníkov jednotlivých vojnuvedúcich štátov, ktorí zomreli v zajatí. Toto pokiaľ ide o vojnové hroby z prvej svetovej vojny.*“ K problematike vojnových hrobov z obdobia 2. svetovej vojny sa v spise ďalej uvádzalo: ... „*Pokiaľ ide o vojnové hroby z druhej svetovej vojny, upozorňuje ministerstvo vnútra na ustanovenie kapitoly I, čl. 4 ženevskej úmluvy pre zlepšenie osudu ranených a nemocných v poľných armádach zo dňa 27. júla 1929, uverejnené pod č. 23 Sb. z a n. z. r. 1938, podľa ktorého štáty, ktoré pristúpili k úmluve /teda aj československý štát/ sú povinné starať sa o to, aby mŕtvi príslušníci armády boli čestne pochovaní, aby hroby boli zachova-*

né a aby tieto boli nájdené. Je samozrejmé, že to, čo bolo uvedené, platí aj pre hroby príslušníkov nepriateľských armád.“²⁹

O tom, že vyššie uvedený spis vznikol ako priama reakcia na nedôstojné nakladanie s pozostatkami „nepriateľských vojakov“ v tomto historickom období, vypovedajú nasledovné riadky: „...„MNO z viacerých strán sa dozvedá o rušení vojnových hrobov, najmä nepriateľských, na verejných cintorínoch, predovšetkým v pohraničí.“³⁰

Poverenictvo vnútra v závere citovaného spisu apelovalo na jeho adresátov nasledovným spôsobom: „So zreteľom na to, že tu ide o zahraničnú povesť nášho štátu a reciprocitu vlád cudzích štátov, je nutné dbať (o) zachovanie uvedených pokynov a zamedziť ďalšie takéto porušovanie mierových zmlúv.“³¹

O tom, že citované upozornenie a ani mnoho ďalších obdobného obsahu „nepadlo na úrodnú pôdu“, vypovedá aj obsah hlásenia Referátu pre všeobecné veci vnútorné Krajského národného výboru v Košiciach z 20. júla 1951, ktoré bolo určené Poverenictvu vnútra v Bratislave. K problematike „starostlivosti“ o vojnové hroby nemeckých vojakov z obdobia rokov 1939 – 1945 uvádzalo aj toto: „Zanedbané sú hlavne hroby padlých Nemcov, o ktoré bola veľmi malá (.) ba v mnohých prípadoch skoro žiadna starostlivosť. Napríklad v Svinici (.) okres Sečovce pod lesom Sölöšhed je pochovaných 800 Nemcov. Hroby sú úplne zanedbané, prepadnuté, zarastené a neoplotené. Podľa poslednej správy ONV v Poprade, v Poprade na cintoríne je pochovaných 108 Nemcov. Po hroboch niet ani znaku, nakoľko po vojne boli rozorané a nie sú vedené ani v evidencii.“ V hlásení sa ďalej k vojnovým hrobom nemeckých vojakov z obdobia 2. svetovej vojny konštatovalo: „V Okrese Sečovce neďaleko obci Vyšňov pri ceste nachádza sa tiež jeden hrob nemeckého vojaka úplne zanedbaný a je žiaduce aj tu previesť exhumáciu. Zároveň prosím o súhlas, aby uvedené hroby boli premiestnené do cintorínov najbližších obcí.“³²

Od 1. januára 1951, tzn. po prechode pôsobnosti vo veci starostlivosti o vojnové hroby, pomníky a pamätníky na území Československej republiky z Ministerstva národnej obrany na Ministerstvo vnútra, ktorá sa uskutočnila na základe uznesenia vlády Československej republiky z 20. júna 1950, túto agendu riešili okresné národné výbory (referát III).³³

Za účelom zabezpečenia jednotného postupu mali k dispozícii *Smernice a pokyny* vydané Poverenictvom vnútra dňa 26. januára 1951. V nich sa nariaďovalo, aby referáty III. okresných národných výborov viedli všetku spisovú agendu nemeckých vojnových hrobov, ktorú mali prevziať od okresných veliteľstiev národnej bezpečnosti. Hroby nemeckých vojakov mali byť z dôvodu evidencie udržiavané tak, aby mohli ľahko nájsť a poznať.

Citované smernice a pokyny z 26. januára 1951 riešili aj otázku exhumácie telesných pozostatkov príslušníkov nemeckej armády a ich prevozy z územia Československa. V spise sa uvádzalo: „Exhumácie telesných pozostatkov príslušníkov bývalej nemeckej armády na na-

29 SNA, f. PV – obežníky, 1947, šk. 10.

30 Tamže, taktiež SNA, f. PV- všeob., 1947, šk. 237.

31 SNA, f. PV – obežníky, 1947, šk. 10.

32 Tamže – vojnové hroby, šk. 24.

33 V rokoch 1953 – 1958 bola starostlivosť a údržba vojnových hrobov, cintorínov, pamätníkov a pomníkov v kompetencii Ministerstva miestneho hospodárstva ČSR. Po jeho zrušení prešlo vedenie ústrednej evidencie vojnových hrobov a cintorínov na Ministerstvo vnútra ČSR. VÚA – VHA Praha, f. Válečné hřbitovy, šk. 7 taktiež Vládní nařízení č. 10 ze dne 21. března 1958 o zrušení ministerstva a pověřenectva místního hospodářství. Sbíрка zákonů republiky Československé, roč. 1958, částka 3, In <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1958/sb03-58.pdf>

šom území a ich prevozy do cudziny povoľuje Povereníctvo vnútra po dohode s Povereníctvom zdravotníctva.³⁴

V smernici a pokynoch nezabudli pracovníkov referátu III. okresných národných výborov upozorniť na spôsob vybavovania prípadných požiadaviek pozostalých po padlých nemeckých vojakoch. V citovanom materiáli sa uvádzalo: „Pri podávaní správ o padlých a zomrelých príslušníkoch bývalej nemeckej armády a civilných osôb nemeckej národnosti, zomrelých v dôsledku vojnových udalostí, oznámi okresný národný výbor len najpotrebnejšie údaje, pričom si vždy vyžiada stanovisko od príslušného veliteľa národnej bezpečnosti, najmä pokiaľ ide o rozsah podávanej správy. Žiadosti o potvrdenie zo zoznamu padlých a zomrelých príslušníkov bývalej nemeckej armády nebudú vybavovať okresné úrady priamo, ale prostredníctvom Povereníctva vnútra, ktoré rozhodne, či dotaz môže byť zodpovedaný.“ V spise sa dôrazne upozorňovalo: „V nijakom prípade nemôžu národné výbory vybavovať dotazy došlé priamo zo zahraničia bez prostredníctva Povereníctva vnútra.“³⁵ Na záver smernice a pokynov sa uvádzalo, že výdavky spojené s udržiavaním hrobov uhradí Povereníctvo vnútra.³⁶

V ďalšom období vzniklo niekoľko smerníc a nariadení, ktoré v podstate starostlivosť o nemecké vojnové hroby z rokov 1939 – 1945 zúžili len na vedenie ich najnutnejšej evidencie a ich udržiavanie v poznateľnom stave.³⁷

Materiálom zásadného charakteru, ktorého obsah je venovaný nemeckým občianskym a vojenským hrobom v ČSSR, je Uznesenie politického byra Ústredného výboru Komunistickej strany Československa z 18. októbra 1960. V tomto uznesení sa konštatovalo, že vojnové hroby z 1. a 2. svetovej vojny, taktiež ani nemecké vojnové hroby, nie je možné rušiť. Miestnym národným výborom sa ukladala povinnosť viesť evidenciu a starať sa o všetky nemecké vojnové hroby, a to či už umiestnené na miestnych cintorínoch, ale aj mimo nich.

V oblasti poskytovania informácií vo veci nemeckých vojnových hrobov požadovaných zo Spolkovej republiky Nemecko, s výnimkou fyzických osôb, mali byť bez ďalšieho vybavovania postupované Ministerstvu zahraničných vecí ČSSR. Národné výbory nemali v žiadnom prípade rokovať ani s fyzickými osobami – občanmi Spolkovej republiky Nemecko. V prípade, že boli kontaktovaní písomnou formou, nemali na listy odpovedať. Ministerstvo zahraničných vecí ČSSR nemalo v súlade s citovaným uznesením meritórne odpovedať na západonemecké otázky a žiadosti týkajúce sa nemeckých vojnových hrobov (vojenských a civilných). Československý Červený kríž na prípadné dopyty od Červeného kríža Spolkovej republiky Nemecko mal odpovedať len v najnutnejšej miere, tzn. mal poskytovať tie informácie, ktoré Československu vyplývali z medzinárodných právnych záväzkov.³⁸

Na vyššie citované uznesenie PB ÚV KSČ z 18. októbra 1960 nadväzovalo uznesenie PÚV

34 SNA, f. PV – vojnové hroby (obežníky, smernice), šk. 18.

35 Tamže.

36 Tamže.

37 Napríklad v obežníku Povereníctva vnútra určeného pre KNV z 10. mája 1952 sa v čl. IV k problematike starostlivosti o nemecké vojnové hroby uvádzalo: „Miestne národné výbory vedú aj evidenciu hrobov padlých a zomrelých príslušníkov bývalej nemeckej okupantskej armády. Tieto hroby udržiujú sa v poznateľnom stave (do ďalšieho opatrenia len na cintorínoch) a dostanú trvalé evidenčné číslo.“ SNA, f. PV – vojnové hroby (obežníky, smernice), šk. 18.

Ďalej v spise Povereníctva vnútra č. SVV/3-5502/59 zo 4. 7. 1959 adresovanom odborom miestneho hospodárstva a dopravy rady Krajských národných výborov v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Košiciach, Prešove a Žiline a odboru miestneho hospodárstva a dopravy rady Ústredného národného výboru v Bratislave sa k problematike starostlivosti o nemecké vojnové hroby odporúčalo, aby tieto boli udržiavané evidenčne. VÚA – VHA Praha, f. Válečné hřbitovy, šk. 7.

38 Tamže.

KSČ zo 6. októbra 1964, ktoré vychádzalo zo zásad uplatňovaných v oblasti starostlivosti o nemecké vojnové hroby z predchádzajúceho obdobia. O tom svedčí napríklad obsah spisu Ministerstva vnútra ČR z 11. mája 1981 určeného pre vedúcich odborov miestneho hospodárstva krajských národných výborov, vedúcemu odboru služieb a MP národného výboru hlavného ČSSR sa uvádzalo aj toto:...,*„upozorňujeme na platnosť uznesení PÚV KSČ z 6. 10. 1964, podľa něhož jsou národní výbory povinny:*

- ▶ *nadále evidovat německé vojenské hroby, udržovat je v poznatelném stavu a zajišťovat péči o ně,*
- ▶ *nejednat s nikým z NSR a případné dopisy k těmto otázkam ponechat bez odpovědi,*
- ▶ *nedovolit zřizování památníků a společných náhrobků,*
- ▶ *nepovolovat exhumace a převozy ostatků (výjimku lze učinit jen v těch případech, jestliže by šlo o exhumaci aktivních bojovníků proti fašismu, partyzánů a pod.).“³⁹*

V spise sa upozorňovalo: „*Veškeré žádosti západoněmeckých organizací ve věci vojenských hrobů je oprávněně řešit je ČSČK, jehož partnerem je pouze ČK NSR. Z tohto důvodu je třeba jakékoliv dotazy a intervence VDK (rozumej – Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge – pozn. P. Š.) na čs. orgány ponechávat bez odpovědi.*“⁴⁰

Po revolúcii v novembri 1989 došlo postupnými krokmi k čiastočnému pozitívnemu obratu. Dlhé roky trvajúci nezájem o vojnové cintoríny z 1. svetovej vojny a vojnové hroby a cintoríny nemeckých vojakov z obdobia 2. svetovej vojny si však vyžiadal svoju daň, a postoj verejnosti a zodpovedných štátnych inštitúcií sa začal meniť len postupne. K zviditeľneniu tejto problematiky došlo najmä v súvislosti s prvými rekonštrukciami zanedbaných a spustnutých vojenských cintorínov.⁴¹

Rozhodujúcim impulzom, ktorý naštartoval komplex procesov a činností spojených so starostlivosťou o vojnové hroby nemeckých vojakov na území Slovenskej republiky na kvalitatívne odlišnej úrovni v porovnaní so stavom pred novembrom 1989, bolo podpísanie Zmluvy medzi Českou a Slovenskou federatívnou republikou a Spolkovou republikou Nemecko o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci z 27. februára 1992.⁴² V článku 30 obe zmluvné strany vyhlásili, že česko-slovenské a nemecké hroby nachádzajúce sa na ich území budú rovnakým spôsobom uctievané a chránené; starostlivosť o ne bude umožnená. Ďalej vyhlásili, že hroby obetí vojen a násillia nachádzajúce sa na ich území požívajú právnu ochranu a zachovávajú sa; ich registrácia a starostlivosť sa umožní a obe zmluvné strany budú podporovať spoluprácu medzi organizáciami príslušnými pre starostlivosť o tieto hroby. V súvislosti s vyššie uvedeným treba podotknúť, že už od roku 1991, tzn. pred uzavretím ci-

39 Tamže.

40 Tamže.

41 Za podpory Volksbund der Deutschen Kriegsgräberfürsorge (Ludový spolok pre starostlivosť o nemecké vojnové hroby – VDK) bol v roku 1991 v Humennom zrekonštruovaný nemecký vojenský cintorín z obdobia 2. svetovej vojny a spoločný vojenský cintorín z obdobia 1. svetovej vojny. Taktiež bol zrekonštruovaný vojenský cintorín v meste Stropkov, kde bol v roku 1998 osadený žulový památník s nápisom: „Na tomto cintoríne sú pochovaní vojaci, obeť I. svetovej vojny a cholery v roku 1914.“ V roku 1999 za pomoci študentov zo Slovenska a Nemecka, ktorých vyslal VDK, bol čiastočne zrekonštruovaný cintorín v obci Radvaň nad Laborcom (okres Medzilaborce). Pre nezájem samosprávy, však v nasledujúcich rokoch chátral a znova sa dostal na pokraj zániku. K jeho opätovnej obnove došlo až v roku 2005, keď ho zrekonštruovali príslušníci 5. roty pancierových granátnikov 152. práporu Bundeswehru a príslušníci 3. mechanizovanej roty VÚ 1102 Michalovce.

42 Zmluva medzi Českou a Slovenskou federatívnou Republikou a Spolkovou republikou Nemecko o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci z 27. februára 1992.
In: <http://www.zbierka.sk/Default.aspx?sid=15&PredpisID=12106&FileName=92-z521&Rocnik=1992> &AspxAutoDetectCookieSupport=1

tovej medzivládnej zmluvy, sa na teritóriu Slovenska zrealizovali prvé exhumačné práce nemeckých vojnových hrobov.⁴³

Po vzniku Slovenskej republiky, majúci na zreteli obsah článku 30 Zmluvy medzi Českou a Slovenskou federatívnou republikou a Spolkovou republikou Nemecko o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci z 27. februára 1992, vláda Slovenskej republiky a vláda Spolkovej republiky Nemecko uzavreli dňa 2. marca 1999 dohodu o vojnových hroboch. Medzivládnu dohodu vlády uzatvorili s úmyslom vytvoriť pre nemecké vojnové hroby nachádzajúce sa na území Slovenskej republiky a slovenské vojnové hroby nachádzajúce sa na území Spolkovej republiky Nemecko právnu úpravu, v snahe zabezpečiť zachovanie týchto hrobov a starostlivosť o ne dôstojným spôsobom a podľa ustanovení platného medzinárodného humanitárneho práva.⁴⁴

Vláda Spolkovej republiky Nemecko poverila technickou realizáciou úloh vyplývajúcich z obsahu dohody pre nemeckú stranu na území Slovenskej republiky Národný zväz starostlivosti o nemecké vojnové hroby („Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.“).⁴⁵

V súvislosti s konkrétnym napĺňaním citovanej zmluvy a dohody treba konštatovať, že úsilím všetkých zainteresovaných strán, predovšetkým však Ministerstva vnútra SR, Národného zväzu starostlivosti o nemecké vojnové hroby a Spoločnosti starostlivosti o nemecké vojnové hroby vznikli na území Slovenskej republiky dôstojné vojnové cintoríny nemeckých vojakov, ktorí zahynuli v rokoch 2. svetovej vojny. Ide o nasledovné vojnové cintoríny nemeckých vojakov: Zborov – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 19. septembra 1992, Humenné – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 17. septembra 1994, Prešov – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 17. septembra 1994, Hunkovce – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 8. októbra 1995, Važec – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 11. októbra 1998 a Bratislava – vojnový cintorín slávnostne vysvätený 17. júna 2000.⁴⁶

43 Investorom týchto prác bol Národný zväz starostlivosti o nemecké vojnové hroby („Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V.“) z finančných prostriedkov Spolkovou republikou Nemecko. Starostlivosť o tieto nemecké vojnové hroby prevzala Spoločnosť starostlivosti o nemecké vojnové hroby na Slovensku so sídlom v Prešove. In LIŠKA, J. *Hroby známe a neznáme*. Kde všade ležia naši vojaci a ktorí cudzí u nás. In *Bojovník*, 2006, č. 15, s. 8.

44 Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Spolkovej republiky Nemecko o vojnových hroboch z 2. marca 1999. In: www.zbierka.sk

45 Exhumačné práce hrobov nemeckých vojakov približuje predstaviteľ Spoločnosti starostlivosti o nemecké vojnové hroby v jednom z nemnohých článkov k tejto problematike takto: „Exhumovali sme už vyše trinásttisíc tiel nemeckých vojakov, ktorých sme pochovali na šiestich špeciálnych cintorínoch. Súvisí to s medzinárodnými dohodami o starostlivosti o vojnové hroby. Nálezy, ak sa to tak vôbec dá označiť, sa stále opakujú. Niekoľko gombíkov z uniformy, kovové pracky z opaskov, cvoky z podošiev topánok, prázdne nábojnice, štítok s menom. Ten mávajú na krku, v náprsnej taške, ak umreli v lazarete, potom zväčša v zatvorenej pravej ruke.“
In: <http://www.detektorweb.cz/index.php?show&id=5697&mm=1&vd=1&PHPSIDWx=fdf04e9b3d0a9a70126f6f4bf6bb20>

46 Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. v. *Práca za mier*. Nemecké vojenské cintoríny Slovenská republika, s. 6-11.